

20. Selivanova O. O. *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)* / Olena Oleksandrivna Selivanova. – Kyiv, Cherkasy : Brama, 2004. – 276 s.

21. Sepir E. *Izbrannyie trudyi po yazykoznaniiu i kulturologii* / Edvard Sepir ; [per. s angl. E. N. Pertsova ; obsch. red. E. A. Kibrik]. – Moskva : «Progress», 1993. – 656 s.

22. Tyshchenko O. V. *Obriadova semantyka u slovianskomu movnomu prostori : monohrafiia* / Oleh Volodymyrovych Tyshchenko. – Kyiv : KNLU, 2000. – 236 s.

Марія Слободян

(м. Львів)

УДК 811.161.2'367.635'42

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЧАСТКИ ГЕТЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

*У статті здійснено функційно-семантичний опис частки **геть** з урахуванням дискурсивної природи часток української мови. Охарактеризовано особливості вживання частки, зокрема, стилістичні обмеження, позицію у висловлюванні, синтагматику та синонімію. Окреслено роль **геть** у синтаксичній організації дискурсу, а саме – функціонування частки в синтаксичній компресії. З'ясовано найхарактерніші функційні вияви частки, встановлено роль **геть** у формуванні точок зору; розглянуто найхарактерніші контексти вживання частки.*

Ключові слова: частка, дискурсивні слова, дискурс, функційні вияви.

Тривалий час частки української мови не були предметом зацікавлення вітчизняних мовознавців. Здебільшого їх розглядали в площині граматики. Однак на сучасному етапі вивчення можемо спостерігати посилену увагу лінгвістів до партикул і розширення дослідницького поля часток: їх розглядають у сфері комунікативно та прагматично зорієнтованої лінгвістики, а також з'ясовують роль часток у формуванні дискурсу.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження засвідчують, що науковці все більше звертають увагу на комунікативно-прагматичні можливості часток. Адже вони несуть у собі всю повноту комунікативного пласту висловлювання, тобто виражають відношення до ситуації чи елементів тексту один до одного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських лінгвістів цим питанням займалися Ф. С. Бацевич, А. П. Загнітко, К. С. Симонова, О. С. Педченко та ін. Зарубіжні дослідники розглядають частки в контексті функціонування дискурсивних слів (далі – ДС) (інші назви – дискурсивні маркери, дискурсивні конектори, дискурсивні частки та ін.). Це, зокрема, праці В. Fraser, D. Schiffrin, L. Brinton, G. Andersen та ін.

Актуальність дослідження полягає в тому, що українське мовознавство характеризується недостатнім рівнем вивчення лінгвістичного статусу партикул і їхніх лінгвістичних особливостей, зокрема розгляд часток як ДС і дослідження їхніх семантико-прагматичних можливостей. **Новизна** роботи полягає в дослідженні функціонально-комунікативних можливостей партикул як ДС в українській лінгвістиці.

Мета роботи – здійснити комунікативно-прагматичний опис частки *геть* на матеріалі української прози. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) охарактеризувати особливості вживання частки *геть* та з'ясувати її роль у синтаксичній організації дискурсу; 2) визначити найхарактерніші функційні вияви частки; 3) окреслити найважливіші типи вживання *геть*.

Комунікативно-семантичні смисли частки описані в таких пунктах характеристики *геть*, як ДС: особливості вживання та синтаксичної організації дискурсу, функційні вияви; прагматичні смисли частки схарактеризовані в таких позиціях опису, як типи вживань та точка зору.

Часткам притаманна така лінгвістична категорія, як модальність, тобто частки виражають ставлення мовця до висловлювання, їхні особливості виявляються лише в категорії вербального спілкування, тобто в дискурсі. Л. Коломієць та А. Майборода стверджують, що «модальність кваліфіковано як визначальну рису усіх часток» [4, с. 508]. Отже, ми можемо розглядати частки як дискурсивні слова.

Частка *геть* за структурою є проста, за походженням – відприслівникова: результат злиття вказівної частки *ге* та певних форм вказівного займенника *то, той*, які зазнали редукції [3, с. 502].

І. Особливості вживання.

- Стилистичні обмеження. Існують деякі стилістичні обмеження *геть*, адже ця частка не вживається в усіх стилях мовлення, зокрема в науковому та офіційно-діловому ДС бути не може (ураховуючи те, що частка за своєю природою дискурсивна і створює модальне обрамлення висловлювання, а також містить емоційність, що неприпустиме для цих стилів). Решта стилів (публіцистичний, художній, епістолярний, розмовний) характеризуються активним використанням *геть*, адже вони допускають вживання емоційно забарвлених висловлювань.

- Позиція у висловлюванні. Типовою для *геть* є препозиція стосовно слова чи частини висловлювання: *Чимчикуючи вздовж довгого столу, Лука звернув увагу на те, що серед запрошених не було жодної молодої людини, геть усі – ровесники наречених, себто люди похилого віку (...)* (1, с. 18).

Геть може вживатися і в постпозиції відносно слова чи частини висловлювання, але це трапляється рідко: *Треба обережніше з нею, бо на вигляд – дитина наївна, а душа, мабуть, підточена. Чи дурна геть* (2, с. 165).

- Синтагматика. Частка рідко поєднується з іншими ДС, що пояснюється вузьким комунікативним навантаженням частки. Проте *геть* може поєднуватися з такими ДС, як *й, вже, але, а, ще, ж*, які, зі свого боку, підсилюють семантичне та комунікативне наповнення *геть*, а також можуть додавати певних модальних, інформативних чи експресивних відтінків: *Завжди була ненормальною, а це вже й геть з глузду з'їхала!* (4, с. 312).

- Синонімія. У межах деяких типів варіативних виявів *геть* у низці контекстів може синонімізуватись із ДС, що позначають найповнішу міру вияву, фактичну вичерпаність, насамперед із ДС *зовсім, цілком, увесь*. В інших випадках *геть* вступає в синонімічні відношення з прислівником *дуже*, виражаючи комунікативний смисл великої міри, підсилення своєї лексичної сфери дії: *В куті, коло ліжка, прямо на долівці, – купа якихось речей, старий одяг. Більше нікого й нічого. Навіть тіней і відтінків: нічим не прикрита, гола жарівка заливала пустельну кімнату разючим, геть незатишним світлом* (12, с. 15).

Бувають випадки, коли *геть* може синонімізуватись з іншим ДС – *навіть*:

Дурочка, вже тоді мала би добачити, що він не партнер, – що, закам'янілий усередині себе до багаторічної мерзлоти, просто не пам'ятає бути не сам – геть і в коханні (3, с. 26).

II. Особливості синтаксичної організації дискурсу.

У цьому пункті характеристики ми спираємося на думки, висловлені в монографії Н. В. Кондратенко «Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу», зокрема беремо до уваги такі явища синтаксичної організації дискурсу, як синтаксична надмірність та синтаксична компресія, а також роль часток у їхньому формуванні.

ДС **геть** трапляється в синтаксичній компресії, зокрема такого її різновиду, як парцеляція. Це «спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці – речення – кількома комунікативними одиницями – фразами» [5, с. 225], причому характерною ознакою парцельованих конструкцій є нерівноправність компонентів: парцелят підпорядкований стрижневій конструкції і зберігає відповідну граматичну залежність.

Мені тісно. Мені тісно!!! І гаряче. І, дідько забирай, по-ідіотськи світло під цією стелею і тягарем пахоців. Зовсім світло. Геть світло. Мені тут геть не так, як було в твоїй утробі, мамо (6, с. 85).

Кахикнув, простягнув хлопцю руку. – Ну... Давай! Дякую за допомогу. Бувай! – хлопець ляснув долонькою по Стасовій долоні. – Ну ти силач! – розсміявся Стас. – А звати як? – Климчук! – пацяня розреготалася і чкурнуло геть. Спантеличений Дезінфікатор стояв край невеличкого села. На вітру. Під небом. І геть не хотів сідати в «тойоту» (2, с. 315).

III. Комунікативні вияви.

Залежно від конкретного комунікативного завдання, речення поділяють на тему та рему. О. Безпояско зазначає, що «вихідною комунікативною частиною речення, що визначає предмет повідомлення, те, що відоме або встановлюється з контексту, є тема. У другій комунікативній частині повідомляється щось про тему, тому вона вважається головною» [2, с. 317] і називається ремою. Типово частка **геть** стосується реми висловлення: *Усе це виглядало трохи кумедно, бо Говік геть не скидався на генерала, навпаки, швидше був схожий на цупленького солдатика* (13, с. 74).

Рідше частка виділяє тему повідомлення: *Ти геть усе аналізуєш. Щонайменшу емоційку пропускаєш через голову* (7, с. 212).

IV. Функційні вияви.

• Видільний. Виділення якогось класу об'єктів в окремий особливий клас: *О, я вже бачу гранатові крапельки по твоїй шкірі. Ти пручаєшся, і з плеча злітає краєчок хустки. Ні, ось злітає геть усе. Ти гола* (6, с. 81).

• Підсилювальний. Підсилення семантичного наповнення лексичної сфери дії частки (це може стосуватись як слова, так словосполучення). Здебільшого ДС синонімізується з **дуже**, **зовсім**: *Вперше її не послухалася, розчарувала, однак вона змовчала, коли я додому геть хмільна прийшла* (10, с. 33).

V. Типи вживань.

Подаємо найхарактерніші контексти, у яких реалізовується семантичний та комунікативний потенціал частки **геть**.

• Відношення до часово-просторових характеристик об'єктів: *Набрешу їй, що живу в Європі і що Париж усього-на-всього за якихось три кордони від мого дому. Ну, за три, добре, але ж геть недалеко.* (6, с. 222); *Але водночас це розширення дотеперішніх меж світу*

було спокусливим, кидало виклик, і Орестові здавалося, що вже *геть* невдовзі йому стане мало просто розчинитися у довоколишньому натовпі (11, с. 22).

• Відношення до об'єктів / осіб. У межах цього варіативного типу вживання ДС найчастіше реалізується в усталеному виразі *геть усі, геть усе*: *Відходять геть усі, навіть ті, кого я не назвав, про кого забув, ким знехтував, і тільки А. не відходить* (5, с. 146).

Важливою особливістю вживання частки є те, що *геть* не поєднується безпосередньо з іменем об'єкта, а із займенником *усі*, який йому препозиціонує: *І геть усі, окрім самої Марли та відчайдушного Іллі, були глибоко переконані в тому, що роль стерви-кар'єристки не для Марли* (7, с. 80).

• Відношення до процесів, дій: *Хлопчик геть очманів, став потайний, зажушений, грубіянив матері, а вона ж у нього всю душу вклала* (8, с. 44).

• Частка підсилює характеристику об'єктів / осіб: *Вибач, Скандинавська квітко, просто я ще геть молода парость* (6, с. 118).

• Частка підсилює максимальну міру вияву / абсолютність ознаки: – *Хоч і не бачив нічого. – Як це? – Сліпий був. – Що, геть? – Угу* (10, с. 58).

• Частка підсилює і вказує на зміну попереднього стану чи ситуації або бере участь у формуванні порівняння: *Аліна приносить чай. Сашкові й собі. У неї геть інший. Сашко одразу випиває свій* (9, с. 123).

VIII. Точка зору. Точка зору (далі – ТЗ) є одним з найбільш актуальних понять сучасної когнітивно і комунікативно зорієнтованої лінгвістики. Категорія ТЗ підсвідомо зрозуміла практично кожному носієві мови, однак постає як складне поняття в аспекті наукової експлікації її сутності, як, зрештою, більшість категорій лінгвістичної прагматики. Точка зору – «імпліцитний прагматичний компонент спілкування і, відповідно, його складників, який задається мовцем і стає основою його підходу до формування змістової частини інтеракції, зокрема, емпатії, ставлення до об'єктів (у широкому сенсі слова), їх оцінок, пріоритетів подання тощо» [1, с. 71–72]. Ставши, по суті, спільною для адресанта й адресата прагматичною пресупозицією, ТЗ виформовує основу кооперативного спілкування; несприйняття адресатом ТЗ адресанта може стати (а часто і стає) важливою причиною конфронтації учасників спілкування.

Тепер Марла думала про те, що померати в Сінгапурі було би зовсім неважко, а от в якій-небудь Знам'янці чи Надвірній почувалося б геть непереливки (7, с. 65).

Із ТЗ автора смерть у такому місті, як Сінгапур була б неважкою чи не такою важкою, як у Знам'янці чи Надвірній. Позицію автора зрозуміти з боку традиційно-логічного неможливо, і справа тут у якомусь особистісному досвіді, який дає змогу мовцеві так говорити і незнання якого (досвіду) не дозволяє нам до кінця зрозуміти суть висловлювання.

Висновки. Отже, ДС *геть* вживається як в авторських оповідях та описах, так і в діалогічному мовленні і вносить у висловлювання певну особистісну оцінку мовця чи оповідача. Частка *геть* відіграє важливу роль у формуванні такого явища синтаксичної організації дискурсу, як синтаксична компресія. Найхарактернішими функційними виявами *геть* є видільний та підсилювальний. До найхарактерніших типів вживань частки є такі, що мають часово-просторові, об'єктні та процесуальні відношення, вказують і підсилюють характеристику об'єктів, а також стосуються зміни попереднього стану ситуації.

Перспективи подальших наукових розвідок. Оскільки тема комунікативно-прагматичних особливостей часток української мови з урахуванням їхньої дискурсивної природи є малодослідженою, у перспективі подальших наукових розвідок плануємо

розглянути інші частки української мови за алгоритмом, поданим у статті. Також варто схарактеризувати роль часток у формуванні лінгвістичних явищ пресупозиції, імплікації, імплікатури та імпліцитних смислів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова: монографія / Флорій Бацевич. – Львів : ПАІС, 2014. – 288 с.
2. Безпояско О. Частка на тлі мови і мовлення / О. Безпояско // Українська мова. – № 4. – 2003. – С. 77–82.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. – Т. 1 А – Г. – Київ : Наукова думка, 1982. – 634 с.
4. Коломієць Л. І. Майборода А. В. Частка // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1984. – С. 508–514.
5. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія / Н. В. Кондратенко; за ред. К. Г. Городенської – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Андрухович С. Старі люди. Літо Мілени. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 144 с.
2. Дашвар Люко. Мати все : роман / передм. О. Герасим'юк; худож. О. Маслов. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 336 с. : іл.
3. Забужко О. Тут могла б бути ваша реклама : збірка / Оксана Забужко – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 320 с. : іл.
4. Загребельний Павло Архипович Розгін. Т. 2: Персоносфера : роман / Павло Архипович Загребельний. – Харків : Фоліо, 2003. – 399 с.
5. Іздрик. Воццек і воццекургія / Іздрик. – Львів : Кальварія, 2002. – 204 с.
6. Карпа І. 50 хвилин трави / Ірена Карпа. – Харків : Фоліо, 2004. – 239 с.
7. Карпа І. Фройд би плакав / Ірена Карпа. – Харків : Фоліо, 2004. – 371 с.
8. Корній Д. Тому, що ти є / Дара Корній; передм. М. Іванцової. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 240 с.
9. Корній Д. Гонимарник [Електронний ресурс] / Дара Корній. – Режим доступу: <http://mreadz.com/new/index.php?id=32468&pages=1>
10. Куява Ж. Дерево, що росте в мені : роман / Жанна Куява; передм. В. Лиса. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 224 с.
11. Сняданко Н. Гербарій коханців / Н. Сняданко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 15 с.
12. Содомора А. Сльози речей / А. Содомора. – Львів : ЛА «ПРАМІДА», 2010. – 172 с.
13. Шкляр В. М. Ностальгія : роман, новели / В. М. Шкляр. – Київ : Молодь, 1989. – 253 с.

Слободян М. Комунікативно-прагматическіе особенності употреблення частини геть в художественном стилі.

В статті здійснено функціонально-семантичне описання доли геть з урахуванням дискурсивної природи частин українського мови. Охарактеризовано особливості употреблення частини, зокрема, стилістичні обмеження, позицію в висловлюванні, синтагматики та синонімії. Визначено роль геть в синтаксическій організації дискурсу; а саме функціонування ролі в синтаксическій компресії. Виявлено характерні функціональні проявлення доли; встановлено роль доли в формуванні, точок зору; розглянуто найбільш характерні контексти употреблення частини.

Ключевые слова: частица, дискурсивные слова, дискурс, функциональные проявления.

Abstract

Slobodian M. Communicative and pragmatic features of the use of the Ukrainian particle HET' in fiction.

Introduction. *The identification and scientific description of the semantic content of the particles is one of the most difficult problems in the Ukrainian science. The complexity of this task explains the specific functional and communicative use of Ukrainian particles. The topic of the linguistic research of Ukrainian particles was the subject of investigation among Ukrainian and foreign linguists, who mainly regarded particles as discursive words with corresponding characteristics.*

Purpose. *The aim of the study is to implement functional and semantic description of the Ukrainian particle het' based on Ukrainian fiction. In order to achieve the goal we determine the following tasks: 1) to describe the features of the use of the particle and its syntactic role in the discourse; 2) to outline the most typical functional manifestations of the particle; 3) to clarify the role of particles in the formation of the points of view.*

Conclusion. *Thus, the discursive word het', used in authorial stories, descriptions and dialogues, brings in the certain personality estimation of the author. The particle het' plays an important role in the formation of such phenomenon of syntactic discourse organization as a syntactic compression. The most typical function disclosure is excretory and amplifying. To the most important types of the use of the particle belong such that have sentinel-spatial, objective and processing relations, indicate and enhance the characteristics of objects and also touch the change of the previous state of a situation.*

Key words: *particle, discursive words, discourse, functional manifestations.*

References

1. Batsevych F. Chastky ukrainskoi movy yak dyskursyvni slova: monohrafiia / Florii Batsevych. – Lviv : PAIS, 2014. – 288 s.
2. Bezpoiasko O. Chastka na tli movy i movlennia // Ukrainska mova. – № 4. – 2003. – S. 77–82.
3. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. – T. 1 A – H. – Kyiv : Naukova dumka, 1982. – 634 s.
4. Kolomiiets L. I. Maiboroda A. V. Chastka // Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia / Za red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Naukova dumka, 1984. – S. 508–514.
5. Kondratenko N. V. Syntaksys ukrainskoho modernistskoho i postmodernistskoho khudozhnoho dyskursu: monohrafiia / N. V. Kondratenko; za red. K. H. Horodenskoï – Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2012. – 328 s.

List of Sources

1. Andrukhovych S. Stari liudy. Lito Mileny. – Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2003. – 144 s.
2. Dashvar Liuko Maty vse. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2013. – 336 s.
3. Irena Karpa. 50 khvylyn travy RTF. Irena Karpa. 50 khvylyn travy. Kharkiv : Folio, 2004. – 239 s.
4. Izdryk. Votstsek i votstsekurhiia / Izdryk. – Lviv : Kalvariia, 2002. – 204 s.
5. Karpa Irena Froid by plakav. – Kharkiv : Folio, 2004. – 371 s.
6. Kornii D. Tomu, shcho ty ye / Dara Kornii; peredm. M. Ivantsovoi. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2013. – 240 s.
7. Kornii D. Honykhmarnyk [Elektronnyi resurs] / Dara Kornii. – Rezhym dostupu:// <http://mreadz.com/new/index.php?id=32468&pages=1>

8. Kuiuava Zh. Derevo, shcho roste v meni: roman / Zhanna Kuiuava; peredm. V. Lysa. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2014. – 224 s.
9. Shkliar V.M. Nostalhiia : roman, novely. – Kyiv : Molod, 1989. – 253 s.
10. Sniadanko N. Herbarii kokhantsiv. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2011. – 15 s.
11. Sodomora A. Slozy rechei. – Lviv : LA «PIRAMIDA», 2010. – 172 s.
12. Zabuzhko O. Tut mohla b buty vasha reklama: zbirka / Oksana Zabuzhko – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2014. – 320 s. : il.
13. Zahrebelnyi Pavlo Arkhypovych Rozghin. T.2: Personosfera: Roman / Pavlo Arkhypovych Zahrebelnyi. – Kharkiv : Folio, 2003 . – 399 s.